

Onderhoud aan monumenten: noodzaak!

209 In 1967 bevond de Nederlandse Hervormde Kerk te Woudrichem zich in een situatie waar met een aantal kleine onderhoudswerkzaamheden het gebouw weer voor vele jaren zijn diensten had kunnen bewijzen.

Acht jaar later, 1975, vergde een restauratie. Kerkvoogdij, Rijk, Provincie en Gemeente door het met name niet uitvoeren van deze kleine herstellingen een bedrag van meer dan f 400.000,-.

Net zoals architectuur en stedenbouwkunde de laatste tientallen jaren als een ritssluiting uiteen zijn gegaan, zo is dit ook het geval met het bouwen en onderhouden.

De ritssluiting ligt bijna uiteen. Er zijn nog slechts enkele schakeltjes die de zaak bijeen houden.

Wat is de oorzaak van dit uiteenlopen?

Er is toch altijd gebouwd, hersteld en gerestaureerd?

De geschiedenis laat dat duidelijk zien.

Van de 12e tot de 14e eeuw, in de tijd dat het met name de kloosterorden waren, die bouwden, richtte het bouwproces zich voor het merendeel op de kloostergemeenschap. Ook het onderhoud van de vaak grote objecten, lag binnen oogbereik.

Wat later kennen we bij de bouw van grote kerken en kathedralen de „kerkfabriek”. Hieronder verstond men alles wat te maken had met de bouw én het onderhoud van een gebouw. Zo is ook van werkzaamheden aan de Sint Jan in Den Bosch in de 17e eeuw bekend dat mensen betrokken bij de bouw verdeeld waren in ploegen waarvan er één zich constant bezig hield met onderhoudswerkzaamheden.

In de 17e eeuw waren in veel steden stadsbouwbedrijven. Bekend was een Amsterdamse stadsfabriek met eigen materiaaldepots en opslagplaatsen, een stadschuur uit 1615 in Middelburg en een stadstimmerwerf in Leiden.

Herstel, onderhoud, verbouw en bouw waren begrippen die destijds heel dicht bij elkaar lagen.

Herstel en onderhoud van gebouwen hebben altijd plaats gehad.

Vóór 1800 dacht men daarbij niet op de eerste plaats aan behoud van het historische karakter en van de oorspronkelijke artistieke conceptie die in het gebouw besloten lag.

Bouwwerken werden opgeknapt, veranderd of uitgebreid met de voor die tijd gebruikelijke middelen. In het begin van de vorige eeuw ontstond mede onder invloed van het nationalisme der Europese staten in kringen van geschiedbeoefenaars, letterkundigen, beeldende kunstenaars en architecten een sterk historisch bewustzijn. Het besef groeide dat de oude kunstwerken ook in de vorm van architectuur, nationale erfgoederen waren die geconserveerd dienden te worden.

Naarmate meer afgebroken en verminkt werd groeide het verzet. Maar ook het verlangen naar de noodzaak oude gebouwen als zichtbare gedenktekens van de cultuurgeschiedenis te behouden.

Op de Monumentenstudiedag in het voorjaar 1979 was de architect W. Kramer een van de inleiders. Vanwege de belangrijkheid van het onderwerp publiceren we hierbij de voordracht van dhr. Kramer, zij 't in verkorte vorm. Red. Heemschut.

Daarmee was het begrip monument geboren.

De manier waarop dat instandhouden moet gebeuren alsmede ook de daaraan gegeven naam „restaureren” is voor allerlei uitleg vatbaar.

Zo heeft het begrip restaureren niet voor iedereen dezelfde inhoud. Het laat ver-

1 en 2
DE VERWOESTENDE WERKING VAN EEN
OVERIGENS FRAAIE BERKEBOOM IS
DUIDELIJK ZICHTBAAR

3
OOK BIJ NIEUWBOUW BLIJFT ONDERHOUD
(ZOALS HET SCHOONMAKEN VAN GOTEN)
EEN „NOODZAAK”
FOTO'S: WALTER KRAMER, AMERSFOORT.

schillende gedachten en interpretaties toe wanneer het gaat om historische gebouwen.

De scheidingslijn tussen „waar onderhoud eindigt en restauratie begint” is moeilijk te trekken.

Houten kroonlijsten, kozijnen en ramen, deuren en houten schotwerken vragen voortdurend onderhoud.

Wordt dit verwaarloosd dan ontstaat een proces van materiaalverslechtering, hetgeen er tenslotte toe kan leiden dat bepaalde onderdelen gedeeltelijk vernieuwd of zelfs geheel vervangen dienen te worden.

Sommige materialen zijn echter door slijtage ook met regelmatig onderhoud niet te bestendigen. Aan baksteen of natuursteen kan door erosie bijvoorbeeld een dusdanige slijtage ontstaan dat na verloop van jaren zelfs sprake is van een algeheel verdwijnen van het materiaal.

Oude bakstenen, dakpannen, leien, bepaalde soorten natuursteen, glas, enz. enz. worden echter schaarser. Vele bouwmaterialen zoals handvorm-

stenen, oud hollandse pannen worden niet meer gemaakt, lei- en natuursteen-groeven sluiten.

De mogelijkheid een vervangend materiaal te vinden wordt steeds moeilijker en zal in de komende jaren nog moeilijker worden.

Ook de opleidingen van vaklieden zal een belangrijke rol gaan spelen. Ondanks het feit dat dit een hoofdstuk apart is wil ik hier als kanttekening plaatsen dat met name de Lagere Technische Scholen zich in de nabije toekomst méér zullen moeten richten op méér specifieke opleidingen in de onderhouds- en restauratiesfeer.

Dit geldt natuurlijk ook voor de bouwkundige opleidingen op UTS, HTS en TH-niveau.

Voor het instandhouden van historische gebouwen kan men twee dingen doen:

- a. het gebouw beschermen tegen vernieling en afbraak
- b. het gebouw onderhouden.

Het eerste geschiedt in feite door middel van de monumentenwet. En het tweede?

Er worden veel subsidies verstrekt in restauraties van oude gebouwen. Maar de gebouwen moeten dan wel eerst slecht zijn want in het onderhoud, dus in de kern van de monumentenzorg, worden géén subsidies verstrekt. Als je dus als eigenaar je gebouw al dan niet bewust laat verwaarlozen krijg je subsidie. Pleeg je onderhoud aan het monument, dan geen subsidie. Een opvallende uitzonderingspositie nemen de molens in. Sedert omstreeks 1961 bestaat in het onderhoud hiervan een subsidieregeling.

Waarom deze onderhoudsregeling zich uitsluitend beperkt tot molens is mij nooit duidelijk geweest. Maar het precedent is geschapen.

Het merendeel van de in Nederland aangevangen restauraties is een vorm van achterstallig of nalatig onderhoud. Ik schat dit percentage op ca. 40%.

En als het gebouw dan hersteld is wachten we weer tot het verval begint en alles begint weer van voor af aan.

Het chronisch geldtekort bij de overheid in het kader van het verlenen van subsidies in restauraties zal op die manier dan ook altijd wel blijven.

Waarom wordt de wissel niet omgezet? In een zo vroeg mogelijk stadium gebreken opsporen, rapporteren en „er iets aan doen” zou moeten geschieden.

Het werkt kostenbesparend en wat aan cultuurhistorische en bouwkundige waarden wordt bespaard is niet eens in geld uit te drukken.

Het merkwaardige nu is dat de overheid dit wel signaleert.

Zo deelde in 1969 de toenmalige Hoofd-directeur van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg mede dat een onderhoudsregeling voor monumenten in onderzoek was. Op 23 februari 1978 deelde de staatssecretaris van CRM de heer Wallis de Vries op de 1e lustrumviering van de monumentenwacht mede: dat hij zijn departement opdracht had gegeven een onderzoek te verrichten naar de mogelijkheid van een onderhoudsregeling voor monumenten. Hij wees op

de doelmatigheid van het onderhoud waardoor verval tijdig voorkomen kon worden.*)

Wie er nu toezicht moet houden op de naleving van de „voorwaarden, waarop rijkssubsidies worden verleend” is een vraag.

En dan met name artikel 20 waarin sprake is van een verplichting „het gebouw te onderhouden in de staat waarin het door de herstelling werd gebracht”. Misschien komt dat doordat deze voorwaarden dateren van 16 januari 1936.

De oprichting van de monumenten-

* In de memorie van toelichting op de begroting van CRM voor 1980 wordt ruim aandacht geschonken aan het onderhoudsprobleem. Red. Heemschut.

211 wacht heeft naar mijn mening een belangrijke bijdrage geleverd aan de preventieve monumentenzorg.

In haar 6-jarig bestaan zijn reeds duizenden inspecties verricht. Verder wordt gedacht aan de vorming van materiaaldepots waarvan er nu al enkele bestaan.

De thans negen provinciale stichtingen die samenwerken met de landelijke stichting „Monumentenwacht Nederland” hebben als hoofdtaak het constateren en rapporteren van gebreken.

Worden bij de inspecties kleine gebreken geconstateerd dan worden die ter voorkoming van aantasting van het casco direct hersteld.

Van de zijde van het Ministerie van CRM, de Provinciale Besturen en het Prins Bernhard Fonds is voor het werk van de monumentenwacht veel vooral financiële medewerking.

Een verheugende zaak.

Er zijn op dit moment 1620 objecten onder de hoede van de monumentenwacht waarvan 640 kerkgebouwen. De tot op heden verrichte werkzaamheden hebben aan werkelijke bouwkosten een besparing opgeleverd van 9,6 miljoen gulden.

Een bedrag dat eerder aan de lage dan aan de hoge kant is.

Het grotere onderhoud behoort niet tot haar taak omdat de monumentenwacht geen aannemersbedrijf is.

Een adequate hierop aansluitende of parallel lopende regeling is van essentieel belang voor het behoud van de tienduizenden monumenten.

Het Provinciaal Bestuur van Zeeland heeft eind 1976 al een bijzondere onderhoudsregeling in het leven geroepen. Het is mij bekend dat een soort gelijke regeling in Noord-Brabant in voorbereiding is.

De nood is hoger dan men mogelijk zou denken.

Sterker nog: *er is een schrikbarende achterstand in het onderhoud van monumenten.*

Zo er ooit een onderhoudsregeling komt laat die dan vooral eenvoudig en uit subsidie-technisch oogpunt bezien gunstig zijn. De overheid dient duidelijk te maken dat het ernst is met het stimuleren tot het plegen van onderhoud.

Voorkomen is nog altijd beter dan genezen.

W. Kramer